

A MEGOSZTÓ VÁLSÁG

DÉNES IVÁN ZOLTÁN (SZERK.): A MEGOSZTÓ VÁLSÁG: 2006 ŐSZ. BUDAPEST, DEBRECENI EGYETEM ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR – GONDOLAT KIADÓ, 2007.

Szabadfalvi József

(jogász, egyetemi tanár, DE ÁJK Jobbölcséleti és Jogszociológiai Tanszék)

Immár második alkalommal van szerencsém bemutatni és az érdeklődők figyelmébe ajánlani a Dénes Iván Zoltán professzor vezette Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politikaelméleti és Politikatörténeti Tanszék közéleti-közpolitikai szemináriumának tagjai által írt tanulmánykötetet. Az első kiadvány 2006 tavaszán szintén Dénes professzor szerkesztésében jelent meg *Politika az erkölcsi minimum mércéjén* (Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politikaelméleti és Politikatörténeti Tanszék – Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2006. / *Libri rationis rei publicae 2.*) címmel, melyről a most közzétett kötet előszavában a szerkesztő kissé szomorúan jegyzi meg: „még azt a szerény hatást sem fejtette ki, amely egy szakkönyvtől elvárható lett volna”. Való igaz, ha egy megjelent mű nem kerül könyvárusi forgalomba, illetve nem jut el a fontosabb közönyvtárakba, akkor nagyon nagy a veszélye annak, hogy a feledés homályába merül. De ez már a múlt, most inkább essen szó a recenzió tárgyát képező kötetről, mely minden bizonnyal az előző vállalkozás esetleges fogyatékoságaiból is okulva nagyobb nyilvánosság előtt mérettetik meg.

A tanulmánykötet szerkesztői előszóból, három tematikus részre tagolt, összesen tizenöt tanulmányból, az egyes tanulmányok szerzőinek rövid bemutatásából, irodalomjegyzékből, jogszabály- és névmutatóból áll, vagyis minden olyan „kellék” birtokában van, amellyel egy magára valamit is adó hasonló kiadványnak feltétlenül rendelkeznie kell.

A mű címe magáért beszél és rövidségében is sejteti a kötet szerkesztőjének és szerzőinek szándékát, a bő egy évvel ezelőtti (2006) ősz és az azt követő hónapok politikai-közjogi történéseinek a legújabb kori magyar politikatörténetben játszott – következményeit tekintve még ma sem teljesen tisztázott – szerepének elemző-értékelő bemutatását. Az egyes írásokban értelemszerűen

visszatérő módon rekonstruálják a vizsgált hónapok történéseit, illetve az arra adott reakciókat, mely jól példázza az egy történet, többféle narratíva lehetőségét.

A kötet több mint felét kitevő első tematikus rész a „Politikai szereplők dilemmái” címet viseli és két alcím alatt összesen hét tanulmányt tartalmaz. Az első öt írás a köztársasági elnök szerepéről, illetve annak megítéléséről szól. A sorban első tanulmány (melynek szerzői Berecz Péter, Kovács Ágnes és Kőmíves Péter Miklós) *Egy viharos őszi krónikája* címen veszi számba a kérdéses hónapok eseménytörténetét a 2006-os tavaszi választásoktól az elhíresült őszi beszéd nyilvánosságra kerülésén át 2007 tavaszáig. Ezt követi az első érdemi tanulmány *Alkotmányértelmezés, szerepfelfogás és szerepvállalások* címmel Berecz Péter tollából, melyben a szerző bemutatja Sólyom László köztársasági elnökként a kialakult politikai kontextusban betöltött szerepét, illetve az általa meghirdetett „alkotmányos értékrend” képviselése és közvetítése érdekében tett erőfeszítéseit. Berecz a köztársasági elnök különböző megnyilatkozásai közül arra a következtetésre jut, hogy az alkotmány megfogalmazta értékrend Sólyom László tudatosan vállalt „erkölcsi programjának” integráns részét képezi. Részletes elemzés során összefüggést, sőt egyértelmű levezethetőséget lát a köztársasági elnök egykori alkotmánybírói érvelése és mostani politikai és jogi nézőpontja között. Alkotmányjogi, továbbá – elsősorban Ronald Dworkin érvrendszerére hivatkozva – jog- és politikai filozófiai okfejtés keretében mutatja be a jogtudós elnök majd két évtizedes dilemmáját – az alkotmány tartalmazta morális elvekből levezetett és igazolt alapjogoknak a „formális” jogállamiság keretei közötti érvényesülését – az érdeklődő olvasók számára. A szerző nem rejti véka alá véleményét, miszerint Sólyom elnök törekvései csak hosszú távon fejthetik ki jótékony hatásukat. Közös érdekünk, hogy a társadalom, de még inkább a politikai elit is tanuljon a néha nehezen kódolható diagnózisokból és terápiás javaslatokból. De legyünk optimisták!

Ezt követően Kőmíves Péter beszédes című tanulmányát olvashatjuk *Elnöktükör* címen. A szerző a XI-XII. századtól divatos „királytükörök” inverz válfaját követve az elnök tényleges megnyilvánulásait, így a társadalomnak, illetve a politikai elitnek szánt megnyilatkozásait, illetve azoknak a politikai publicisztikában való fogadtatását és értékelését veszi számba. Megpróbál szembesíteni bennünket eltérő világnézeti és politikai attitűddel rendelkező közírók sokszínű véleményével Kis Jánostól kezdve Debreczeni Józsefen keresztül Lányi Andrásig. Összességében tetszet az egyes véleményformáló értelmiségi interpretációk rekonstruálása, csupán a szerző összegzését és a különböző elnöktükörök kapcsán levont önálló értékelését keveslem. Mindazonáltal egyetérthetünk a szövegben olvasható azon megállapítással, hogy az elnök különböző megnyilvánulásai, stílusa, sőt többnyire annak tartalma a politikai közösség többsége számára átláthatatlanok, kevéssé befogadhatók maradtak. A szerző végső konklúziója szerint – jellemezve a jelenlegi belpolitikai helyzetben az átlag polgári attitűdöt – bármelyik politikai erő bármit megtehet, ha ez nem jár az egyén materiális

javakhoz való hozzáféréseinek korlátozásával, közérthetően, a ma oly sokszor emlegetett „megszorítással”. Kőműves lesújtó megállapítása mindannyiunkat elgondolkoztat, akik a rendszerváltás hónapjaiban úgy gondoltuk, hogy a szép új világ nem csak az életszínvonal emelkedéséhez, hanem a köz ügyeire értő gonddal figyelő, abba alkalomadtán beleszóló polgárok közösségének kialakulásához vezet.

A következőkben Kovács Ágnes *Alkotmánybírósági jogkörértelmezés és politikai felelősség* című, a köztársasági elnöki jogkör alkotmányos helyzetét értékelő tanulmányát olvashatjuk, mely alapvetően alkotmányjogi érvelés keretében mutatja be a hatályos magyar jogi szabályozás és vonatkozó alkotmánybírói határozatok hálójában az első számú közjogi méltóság jogi státuszát. Mindez különösen érdekes az elmúlt hónapok eseményei tükrében, amikor az államfő számos esetben exponálta magát a miniszterelnök őszi beszéde nyomán kialakult politikai szituációban, melyet a szerző deklaráltan nem tekint alkotmányos válsághelyzetnek. Ennek megfelelően alapos közjogi elemzésnek veti alá az elméletileg politikai felelősségre nem, de a szerző szerint „politikai természetű számonkérés” alá vonható köztársasági elnöki intézményt, melyet az egykori alkotmányozó „atyák” gyors munkájának, vagy a sok szempontból mintául szolgáló 1946. évi I. törvény vonatkozó rendelkezései korrekciójának okán nem sikerült a szükséges mélységig precízen szabályozni. E „pontatlanságot” maga a Sólyom László vezette alkotmánybíróság a „reprezentatív” elnöki jogkör tartalmi meghatározásaként – több különvélemény megfogalmazása mellett – igyekezett korrigálni. E téren a szerző szerint kitapinthatóan változást hozott az egykori alkotmánybíró köztársasági elnöki pozícióba kerülése. Korábbi alkotmánybírói meggyőződésével ellentétesen jogkörnövelő, illetve jogkörtágító igyekezete igen szembeötlő. Meggyőző érvekkel támasztja alá a hatályos alkotmányszöveget érintő javaslatait, mellyel az elnöki intézményt alkotmányos rendszerünkben egyértelműbben lehetne pozícionálni. A tanulmány végén a szerző – sajnálatomra – egy pillanatra kilép a mindvégig vállalható és színvonalas alkotmányjogi érvelés keretéből, amikor a köztársasági elnöknek az utcai megmozdulások morális igazolására vonatkozó „tévedését” fogalmazza meg. Megítélésem szerint ez a sommás értékelés nem illeszkedik szervesen a szöveg addigi gondolatmenetéhez és egyébként is árnyaltabb megközelítést igényelt volna a megfogalmazott kritika.

Az első gondolati egységet lezáró tanulmányként olvashatjuk – a szerkesztő mellett a másik már kellő publikációs múlttal rendelkező szerző – Rác Sándor filozófus *Törvényesség vagy morál?* című írását. A kötet legterjedelmesebb esszéje a szerkesztői előszó szerint a címében jelzett fogalmak egymáshoz való viszonyának populistá (erről esik legkevesebb szó), liberális és republikánus értelmezését mutatja be, különös tekintettel arra, hogy ennek filozófiai, politikaelméleti alapkérdései az ifjú jogász szerzők számára több vonatkozásban is megválaszolatlanok maradtak. A tanulmány a modern alkotmányos demokráciák, vagy

ahogyan a szerző fogalmaz, a „felnőtt demokráciák” világához integrálódott politikai közösség számára is igen vitatott, kikerülhetetlen problémáját tárja elének pontos, analitikus fogalmi distinkciók megtételével. Rácza a demokratikus politikai rendszer alkotmányos elvei és morális fundamentuma megalapozásának liberális és republikánus stratégiáit áttekintve – a politika „realista” megközelítését követve – tárgyalja összeegyeztethetőségüket. Imponáló módon rekonstruálja és elemzi – elsősorban Kis János nyomán, de eredeti forrásokra is utalva – a főképpen a modern angolszász politikai- és jogfilozófiát foglalkoztató egyik alapkérdést: miképpen egyeztethető össze az egyéni autonómia és a morális egyenlőség elvének védelme a törvényes renddel. Végző megállapítása szerint – mely a kötet korábbi tanulmányaiban is vizsgált kérdésekre reflektál – a demokratikus politika morális fundamentumára hivatkozó közszereplők kijelentései a nyilvánosság médiumain keresztül csak akkor érinthetik és befolyásolják ezeket az alapokat, ha a politikai közösség tagjai megértik és a „kölcsonös bizalom” alapján elismerik annak szükségességét. A közösség ebben az esetben lehet nyitott az „erkölcsi fenomén” intelmeire.

A kötet első részének második – *A nagy gyűjtőpártok kiütkeresése: haszonmaximalizáció vagy morális megtisztulás* – alcíme alatt két írás foglalkozik a hazai politikai rendszer jelenleg meghatározó pártjainak helyzetével és megítélésével a vizsgált időszakban. A sorban elsőként közzétett tanulmányban Szafkó István *Az őszi beszéd hatása a gyűjtőpártokra* címen az MSZP és a FIDESZ viszonyát és reakcióit veszi számba az ominózus események tükrében. Az egyedi hangvételű és érvelési stílusú írásban a politikai történések iránt érdeklődő *homo politicus* individuális szempontú megközelítését olvashatjuk. A szerző a címben megjelölt történésekre vonatkozóan „a kinek használt?” kérdés kapcsán a politikai események értékelését jelentő klasszikus toposzokat járja körül a beszéd kiszivárogtatásától, annak kommunikálásán át, az elért és elérni kívánt eredmények bemutatásáig. Egyes következtetései, mint például a pártpreferenciákból levont megállapítások, vagy a két nagy párt vezető elitjének megítélése, illetve a szakmaiság kontra hangulatkeltés kérdésében kifejtett álláspontja vitára készítő. Mindazonáltal végkövetkeztetésével, miszerint az őszi beszéd hatása mindkét politikai oldal számára – és tegyük hozzá szomorúan, a magyar alkotmányos demokráciára is – súlyosan negatív következményekkel járt, egyet lehet érteni. És amikor a kötetet 2007 novemberében kézbe vehetjük, az azóta eltelt események tükrében sem lehetünk egyáltalán optimisták. Csak bízhatunk alkotmányos intézményrendszerünk „erejében”, s csupán kevésbé a politikai elit érettségében.

A másik, a politikai pártok tevékenységét elemző írás *A Fidesz szerepének baloldali megítélése* címmel Morvai Gábor tollából olvasható. A szerző alapvetően a legnagyobb ellenzéki párt az események sodrában tanúsított magatartásának kritikai interpretálását nyújtja. Némileg megtévesztő a ’baloldali’ jelző, hiszen a rekonstruált vélemények megfogalmazói közül bizonyára többen visszautasíta-

nák ezt a címkét. Talán helyesebb lett volna egyszerűen „kritikai megítélésről” szólni, melynek legjellemzőbb kategóriájaként a „haszonmaximalizációra” való törekvés tényét lehet megemlíteni. Ezen különösebben nem kell csodálkoznunk, hiszen a politikai vetélytársak közötti küzdelem természetes velejárója ez a törekvés, csak az eszközök kiválasztása és az elérni kívánt cél igazolhatósága szab ennek korlátot a demokratikus politikai kultúrában. A szerző a legnagyobb ellenzéki pártnak a kialakult válságban játszott szerepét, illetve az események eszkalálódásában való felelősségét a meghatározó kormányzó pártéhoz hasonlónak tekinti. Sőt – véleménye szerint – populista eszközök alkalmazásával (pl. antiglobalizmus, piac-, verseny- és tőkeellenesség, nemzeti frazeológia stb.) társadalmi hisztériát keltett, majd állandósított, melyre az országnak éppen hogy nincs szüksége. A szerző megállapítása szerint nemcsak a kialakult helyzetért hanem annak megoldásáért is mindkét politikai oldalt közös felelősség terheli. Az országnak jelen helyzetben erős ellenzékre, parlamenti kontrollra volna szüksége, annak érdekében, hogy a most már elkerülhetetlen társadalmi reformok ne felülről diktálva, hanem lehetőség szerint ellenőrzött, konszenzusos módon, racionális diskurzus keretében menjenek végbe.

A kötet második része *A szabadság és a rend határai* címet viseli, mely két témakörrel, a rendőri beavatkozások jogszerűségével, a tömegjelenségek (gyülekezési jog gyakorlása) és a rendőrség ezt kezelő tevékenységének elemzésével, illetve tömeglélektani vonatkozások áttekintésével foglalkozik. *A rendőri beavatkozás jogszerűsége* első alcím alatt négy tanulmány olvasható melyből három a 2006. őszi eseményeket elemző – az ún. Gönczöl-, illetve Morvai-bizottság néven ismertté vált – testületek jelentéseit hasonlítja össze. Az első, rövid, Balku Orsolya és Rác Adél által jegyzett írás (*A két bizottság* címen) a testületek létrejöttét, működésének kereteit, vizsgálódásuk forrásait tekinti át. Ezt követően a szerzőpáros tagjai külön-külön tanulmányban fejtik ki álláspontjukat a bizottságok eltérő szemléletmódjáról és módszertanáról, megállapításai és következtetései különbségeinek okairól. Mindkét szerző közös véleménye, hogy a szakszerűsége hivatkozás és törekvés ellenére az elfogultság nyilvánvaló jelei ismerhetők fel az elkészült jelentésekben. Míg Rác Adél a két testület megállapításait alkalmanként a vonatkozó büntető anyagi- és eljárási jogi normákkal, alkotmánybírói határozatokkal és egyéb rendőrségi belső szabályokkal egybevetve a rendőrség és egyes rendőrök cselekedeteinek jogszerűtlenségére, ellentmondásosságára is rámutat, addig Balku Orsolya tanulmánya a két bizottság kijelentéseinek tételes egybevetését és annak elemzését adja. Balku Orsolya kiindulópontja szerint mindkét bizottság prekonceptcionális vizsgálódást folytatott, így következtetései különbözősége is, főképpen a felelősség megállapítása kérdésében, alapvetően erre a tényre vezethető vissza. Míg a Gönczöl-bizottság többnyire jogszerűnek és arányosnak, s csupán alkalmanként szakszerűtlennek minősítette a rendőrség tevékenységét, addig a Morvai-bizottság mindhárom kérdésben elmarasztalta a rend-

fenntartó erők ténykedését. Rác Adél írásában számos fontos, a bizottságok által is érzékelt anomáliára vonatkozó megállapítást tesz, így többek között az átlagpolgár számára nem ismert (nem ismerhető) belső rendőrségi normák nyilvánossá tételét szorgalmazza, továbbá a rendőrségi irányítási rendszer (parancsnoki jogkörök) pontatlan szabályozását teszi szóvá, illetve fölhívja a figyelmet arra az aktuális ellentmondásra, hogy a különböző jogszolgáltató szervek (az ügyészségtől kezdve az első és másodfokon döntő bíróságokkal bezárólag) rendre eltérő módon ítélték meg az eseményeket és értelmezték a vonatkozó jogszabályokat. Vagyis nem csupán a jogban kevésbé jártas rendőrség volt elbizonytalanodva a történések sodrában azok jogi minősítésekor, hanem jogvégzett fölkészült jogalkalmazók sem álltak mindig a helyzet magaslatán. Mindkét írás közvetve utal is rá, hogy bizony a demokrácia és intézményrendszere egy hosszú – buktatóktól sem mentes – tanulási és korrekciós folyamat révén válhat egyre vonzóbb létformává a politikai közösség tagjai számára.

A rendőri beavatkozásokról szóló tanulmányokat Nagy Orsolya *A zavargások franciaországi visszhangja* című írása zárja. A szerző a 2006. szeptember-októberi magyarországi eseményeknek a legjelentősebb francia napilapokban (*Le Monde*, *Libération*, *Le Figaro*, *Les Echos*) megjelent sajtóvisszhangját mutatja be. A többnyire objektív, de természetesen összefoglaló jellegű értékelések a jelenség okait európai összefüggésben vizsgálják és alapvetően a 2004-es EU-bővítéskor a csatlakozó újdemokráciák belső strukturális (morális, lelki, gazdasági stb.) problémáival magyarázzák. A szerző szerint a hazai történések semmilyen vonatkozásban sem hasonlíthatóak a 2005-ben Párizs peremkerületeiben lezajlott zavargásokhoz, így párhuzamot sem lehet keresni a két eseménysor között. A tanulmány utolsó részében olvasható, Franciaország nemzetközi politikában betöltött szerepvállalásának újragondolását bemutató, rövid elemzés funkciótlannal zárja le a szerző mondanivalóját. Az itt leírtak semmilyen módon nem illeszkednek a szöveg korábbi gondolatmenetéhez és különösen nem a kötet egészének tematikájához.

A második rész további tanulmányai *Alkotmányos keretek, szükséges reformok, tömegjelenségek* cím alatt a gyülekezési jogra, illetve a rendőrség e kérdésben gyakorolt tevékenységére vonatkozó szabályozást tekintik át, valamint külön írás foglalkozik a tömegjelenségek szociálpszichológiai összefüggéseivel. Béki Linda *A gyülekezési jog határai* című tanulmányában az egyik legfontosabb alapjogunk elméleti és gyakorlati kérdéseit járja körül, különös tekintettel a 2006. őszi eseményekre. Példákon keresztül mutatja be, hogy a mindezidáig megfelelően működő jogi szabályozás bizony sok pontjában lehetőséget ad(ott) különböző értelmezési lehetőségekre, melyek a jogalkalmazó szerveket gyakran nehéz helyzetekbe hozták. S nem csupán a rendőrség, hanem a bíróságok is olykor jogértelmezési csapdába kerültek. A hatályos jog bizony több esetben nem nyújtott valódi támpontot. Az alapvető szabadságjogok gyakorlásának a szerző által is felvetett sajátossága, hogy – itt nyílik lehetősége az állam-

polgárnak többek között kinyilvánítania elégedetlenségét, tiltakozását, vagy éppen a fennálló állapotok feletti változtatási szándékát – számos esetben konfliktushelyzetet generál. A kívánatos (alkotmányos) rend és az alapjogok gyakorlása ilyen esetekben alkalmanként szembe kerülhet egymással. Jó lett volna, ha a szerző e lehetséges konfliktushelyzet lényeges elemeit, így például az alapjogok korlátozásának – a magyar alkotmánybírósági gyakorlatban régebb óta alkalmazott klasszikus elvét – a szükségesség és arányosság tesztjét érdemben megvizsgálja.

Zsenyuk Péter *Érvok a rendőrség korszerűsítése mellett* címmel közzétett tanulmányában arra vállalkozott, hogy számba vegye mindazokat a körülményeket, feltételeket, melyek között a magyar rendőrség kénytelen törvényben előírt feladatait ellátni. Alapvető kérdésnek látja a szerző a vonatkozó jogszabályi környezet áttekintését és egyben újragondolását a minősített többséget igénylő rendőrségi-, illetve gyülekezési törvénytől kezdve a nem publikus belső szabályokig. Mivel fontos alapjogot érintő tevékenységi körről van szó, így a pontos és egyértelmű megfogalmazások mellett a teljes nyilvánosság jelentheti azt a garanciát, amely nemcsak a jogukkal élni kívánó polgárok, hanem a rendfenntartást végző rendőrök számára is egyértelmű és világos szerepeket és cselekvési lehetőségeket jelöl ki. Emellett fontosnak tartja a rendőrség hatósági jogalkalmazó tevékenységében a jogászai szakértelem fokozott jelenlétét, mely a demokratikus jogállamok megkerülhetetlen sajátja, továbbá az itthon is alkalmazható nemzetközi tapasztalatok átvételét a napi rendőrségi praxisban. Ez utóbbi tekintetében a szerző több érdekes példával szolgál.

E rész utolsó írásaként olvasható Pénzes Örs *Tömegjelenségek* című tanulmánya, mely adalékul kíván szolgálni a 2006-os utcai megmozdulások belső dinamikájának megértéséhez. A szerző érdekesítő módon foglalja össze az e tárgykörben meghatározó szociálpszichológiai, szociálanropológiai szakirodalom (Pataki Ferenc, Sigmund Freud, Gustav Le Bon, Elias Canetti stb.) megállapításait, melyeket a vizsgált hazai tömegjelenségekre vonatkoztat. Érdekesítő elemzéseket olvashatunk a tömegdemonstrációk belső szerkezetét, folyamatait meghatározó összetevők közül az identitás, a kontrollnélküliség, a szimbolika, a kezelhetőség jelenségeiről. A „tömegdemokráciákban” jelentkező belső feszültségek kapcsán indukálódó „közösségi hisztériák” természete – alapítja meg helyesen a szerző – évszázadok óta változatlan struktúrát mutat. A tömegjelenségek kezelésének leghatásosabb eszköze a tanulmány szerint a beszűkített identitások kitérítése, illetve távlatosan a politikai és egyéb közösségek saját identitásválságának a felismerése és az ebből való kiút keresése.

A tanulmánykötet harmadik, egyben lezáró része (*Politikai játszmák, politikai nyelvek és politikai hisztériák*) csupán egy tanulmányt tartalmaz. A kötet szerkesztője – és egyben a fiatal szerzőgárda szellemi mentora – Dénes Iván Zoltán *Válságértelmezések a mérlegen* című írása a 2006. őszi történések három értelmezési típusát („ellenzéki, kormánypárti és pártokhoz nem kötődő,

jogvédő elbeszélések”) rekonstruálja igen invenciózus módon. A kötet zárótanulmányának tekinthető esszében a szerző a Fülep Lajostól átvett „nemzeti öncélúság” és az „európai mintakövetés” hasonlóan kizárólagosságra hajlamos politikai érvrendszerét és közbeszéd-nyelvezetét, illetve az adott helyzetből érdemi kiutat kereső jogvédő álláspontot vizsgálja meg. Ennek során arra a következtetésre jut, hogy a mintakövetés (civilizálás) és az öncélúság (autochtonia) egyaránt kizárja, hogy ki-ki maga mérje fel a saját és a politikai közösség valós helyzetét, s nem teszik lehetővé, hogy a politikai szféra szereplői reális felismerések, valódi belátások mentén artikulálják és realizálják céljaikat. A két közbeszéd-típus ön- és ellenségkepeinek hamis és félrevezető identitásai 2006 őszére már-már kezelhetetlen politikai hisztériákban manifesztálódtak. A politikai hisztéria jellemzőinek megértéséhez Bibó István hat évtizeddel ezelőtti elemzése ma is irányadó lehet. A szerző erre hivatkozással állapítja meg, hogy a hisztéria alapját képező vélt vagy valós sérelmek torzítják az objektív helyzetértékelés lehetőségét, s zárványként, be nem gyógyult sebként mérgezik az azt hordozó személy és csoport politikai orientációit és identitását. De mi lehet a kiút? Van-e egyáltalán megoldás ebben az áldatlan helyzetben? Dénes Iván Zoltán egyetlen gyógymódként a megbocsátás, a jótékony felejtés, illetve az öncélú kibeszélés helyett az önmagunkkal való szembenézést javasolja, mely fájdalmas erőfeszítéseket kíván meg tőlünk. Csak ez teszi lehetővé saját elszenvedett sérelmeink feltárását, annak a hasonló sérelmeket elszenvedettekkel („terápiás referenciacsoportok”-kal) való kibeszélését, az övék meghallgatását, majd a sajátunk feldolgozását. Kölcsönös empátia szükséges a mások sérelmeinek és identitáskeresésének a megértéséhez. A cél a hagyományra és korszerűsége egyaránt építő szabad társadalom kereteinek kialakítása, melyben az identitásképző formák nem egymást kizáró egzisztenciális választásokként, hanem a személyiség kifejlesztésének sokszínű lehetőségeként van jelen a hétköznapi életben. A szerző rendkívül szimpatikus megoldási javaslata azonban megítélésem szerint hosszú tanulási folyamat révén kialakuló attitűdként képzelhető el. A politikai kultúra fogalma is utal arra, hogy a kulturális minták szocializációja határozza meg az eltérő identitások elfogadásának, tolerálásának mechanizmusait, illetve a konfliktuskezelés technikáit. E tekintetben nem tehetünk mást, mint hogy optimisták vagyunk és bízunk abban, hogy a demokratikus jogállam keretei között mihamarabb megteremtődik a többségben annak az élménye, amely lehetővé teszi a mostani görcsös meg nem értés és szembenállás feloldását. E tekintetben Dénes Iván Zoltán tisztázó és programadó írása a változás esélyét hordozza magában, miképpen tanítványainak a kötetben olvasható tanulmányai is a helyzetértékelés és a kiútkeresés szándékával fogalmazódtak meg. Természetesen lehet más értelmezési és megoldási módokkal és javaslatokkal előállni, de mindezt a kölcsönös megértés szándékával szabad csak megtenni.

A kötet igazi különlegessége, hogy szerzői kettő kivétellel debreceni jog-

hallgatók, illetve azóta már végzett jogászok, akik hosszas fölkészülés után jutottak el a végleges szövegváltozatokhoz, mely során szakavatott kollégák áldozatos segítségére támaszkodhattak. Megérdemlik, hogy e helyütt legalább megemlítsük a nevüket: Balog Iván és Percz László lektorok, továbbá Rác Sándor, Tóth-Matolcsi László, Bárdi Nándor és Kecskeméti Károly.